

CLERICII ÎN MEMORIALISTICA DETENȚIEI COMUNISTE

Drd. Hristina E. POPA

Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș

Abstract

The non-fictional works that present the experience of the communist imprisonment are precious not only from the literary point of view, but especially due to their indisputable social and historical values. The period referred to in these accounts is 1944 – 1964. In 1944 the communism regime took the power over Romania and forbade Church and the faith in God. In that period a lot of priests were jailed. The books *Trecând pragul tăcerii* and *Cu Dumnezeu în subterană* are the result of some strong people's immeasurable desire to survive in prison and to defend their lives and faith in God.

Keywords: non-fictional works, literary, social and historical values, communist imprisonment, priests, faith in God.

Începând cu anul fatidic 1944 când a început instaurarea regimului comunist care promova ateismul, Biserica a fost direct afectată, toate cultele simțind din plin furia comuniștilor împotriva lui Dumnezeu și a trimișilor Lui. Preoții, călugării, episcopii au intrat în vizorul neobosit al miliției, care considera că fețele bisericești îndeamnă la revoltă împotriva noului regim totalitar ce încerca să se autoimpună. Metodele folosite de sistemul opresiv împotriva slujitorilor Bisericii constau în urmărirea lor, anchetarea, arestarea, condamnarea, încarcerarea și, uneori, trimiterea cu domiciliul forțat pe „tărâmurii uitate de lume”.

Din 1945 numărul preoților de diferite religii arestați a crescut considerabil. Slujitorii creștin-ortodocși au fost obligați să se supună regulilor membrilor viitorului regim totalitar pentru a nu fi încadrați în „asociații mistico-legionare”. Membrii mișcării spirituale *Rugul Aprins* au fost arestați și acuzați pentru uneltire împotriva țării; la fel s-a întâmplat și cu alți preoți și călugări care nu au aderat la noua politică - religie.

Nici romano-catolicii nu au fost feriți de ochiul omniscient și omniprezent al Securității. Institutul Teologic Romano-Catolic de la Alba Iulia era mereu în atenția “organelor” vigilente și xenofobe. Atât profesorii, cât și studenții erau controlați permanent și de multe ori li se “puneau în cârcă” fapte inventate cu scopul arestării și acuzații lor cât mai rapide.

Nici maghiarii protestanți (calvinii, luteranii și unitarieni) nu au scăpat de vigilența conducătorilor statului. Conducerea acestei Biserici, însă, a menținut o relație mai bună cu reprezentanții noului regim politic. Dar, chiar și așa, slujitorii Bisericii Reformate Maghiare nu au scăpat de ochiul lui “Big Brother”, mulți dintre ei fiind arestați și acuzați de diverse acțiuni subversive.

Dintre toate cultele, cei mai asupriți au fost greco-catolicii. Cristian Vasile afirma în lucrarea sa, publicată în cartea *Comunism și represiune în România*: “Probabil între 400 și 600 de clerici greco-catolici au trecut prin universul concentraționar comunist, dar aici se impune precizarea că unii preoți uniți au suferit două sau chiar mai multe arestări și detenții în perioade diferite. În plus, BRU a fost singura Biserică suprimată de autoritățile comuniste,

prin Decretul nr. 358 din 1 decembrie 1948, aproape întreaga elită ecleziastică (episcopi, canonici, preoți-profesori și protopopi) fiind aruncată în sistemul carceral comunist. Începând cu lunile septembrie-octombrie 1948, asupra preoților uniți s-au exercitat presiuni infernale, fizice și psihice, pentru a trece la ortodoxie, după modelul pus în practică de sovietici cu doi ani înainte în Ucraina.”¹

În închisorile românești au intrat (că de ieșit nu au ieșit așa mulți!) și reprezentanți ai altor culte, cum ar fi cel mozaic și musulman, precum și creștinii protestanți. Așadar, nicio Biserică nu a fost iertată de *păcatul* de a se închina puterii divine și nu conducătorului dictator al țării. Represiunea a lovit toate religiile, dar în mod diferit.

Cei care îl aveau pe Dumnezeu în suflet n-au renunțat la credință nici în detenție, chiar dacă unul din obiectivele tortionarilor era să zguduie credința lor în Divinitate, utilizând atât presiunea morală, cât și schingiuirea. Alexandru Zub afirma în *Convorbiri literare* că: ”Se poate spune însă de pe acum că rezistența la opresiune și supraviețuirea morală în închisorile regimului comunist s-au întemeiat mai ales pe credință, indiferent de confesiune și că apartenența cultică n-a fost, acolo, un impediment pentru dialog și conviețuire fraternă. Analizii cei mai avizați au sesizat în mediile respective manifestările unui *homo religiosus*, ale cărui note specifice urmau să prindă contur mai exact în viitor. „În căutarea plenitudinii noastre spirituale“, sintagmă deja în curs, e poate nota cea mai de seamă. [...] Regatul suferinței e nesfârșit.”²

În lucrarea de față vom analiza două cărți care revelă perioada detenției comuniste: *Trecând pragul tăcerii*, a preotului greco-catolic, hirotonit după eliberare, Tertulian Langa și *Cu Dumnezeu în subterană*, a pastorului luteran Richard Wurmbrand.

Atât în textul lui Langa, cât și în cel al lui Wurmbrand speciile genului memorialistic se întrepătrund, coexistă, devin, fără voia autorilor, dependente una de cealaltă. *Trecând pragul tăcerii* și *Cu Dumnezeu în subterană* sunt cărți de memorii în care regăsim și caracteristici ale autobiografiei. Scrierile studiate în lucrarea noastră consemnează o experiență personală, experiența detenției, în decursul unei perioade istorice, regimul comunist, într-o relatare corectă și coerentă, cu fraze elaborate, valoroase atât din punct de vedere estetic, cât și istoric, punând în evidență semnificațiile morale. Aceste scrieri au un interes documentar, deoarece autorii au dorit să ridice vălul de pe ochii lectorilor și să le aducă la cunoștință acțiunile criminale ale bestiiilor din sistemul opresiv. De asemenea, au și un caracter personal, pentru că relatează în mod subiectiv lupta pentru supraviețuire fizică și morală în universul concentraționar. Rezistența spirituală a făcut posibilă supraviețuirea fizică într-un climat care urmărea, mai degrabă, exterminarea lentă a deținuților, decât pedepsirea lor. Nu putem, însă, neglija nici valoarea cathartică a scrisului lor, care-i ajută să-și curețe sufletele de evenimentele trăite în închisorile comuniste.

Lecturând cele două cărți observăm două atitudini diferite la doi intelectuali puri: Richard Wurmbrand este permanent hăituit de dorințele trupești, duce o luptă continuă, „faustică” cu satana, își exteriorizează durerile, nu suportă singurătatea, iar Tertulian Langa

¹ Cristian Vasile, *Comunismul și Biserica: represiune, compromitere și instrumentalizare*, în cartea *Comunism și represiune în România* (coordonator Ruxandra Cesereanu), Ed. Polirom, Iasi, 2006, p. 179

² Alexandru Zub, *Aspecte spirituale în închisorile regimului comunist*, în „Convorbiri literare”, nr. 2, 2010

reprezintă tipul ascetului care-și găsește liniștea și-și domolește durerea apelând la resursele interioare.

În *Trecând pragul tăcerii* autorul ne anunță valoarea documentară a operei sale, inserând afirmația *O carte document*. Cât despre caracterul personal, acesta revelă chinurile fizice și morale prin care a trecut de-a lungul anilor detenției. Langa este un martor dublu: al epocii în care a trăit și al existenței sale proprii. Phillipe Lejeune afirma că „ceea ce este personal este punctul de vedere individual, dar obiectul discursului este ceva ce depășește cu mult individul, este istoria grupurilor sociale istorice cărora le aparține.”³

În *Trecând pragul tăcerii*, autorul-narator-personaj ne prezintă, în amănunt, etapele pe care le-a parcurs de la Blaj (locul din care a fost capturat, fiind nevoit să-și părăsească soția însărcinată) și până la eliberarea sa.

Tertulian Langa a fost închis din 1948 până în 1964, când s-a dat decretul de eliberare al deținuților politici. După ce a îndurat amenințări, bătai și injurii, a avut loc și procesul său, fiind condamnat la 20 de ani de muncă silnică. Timp de 16 ani a fost închis, fiind silit să cunoască beciurile Serviciului Secret de Informații, iar mai apoi, pe rând, închisorile Pitești, Văcărești, Jilava, Gherla, Aiud (în Zarcă), Lugoj, Galați; îl regăsim, de asemenea, muncind în colonia Grădina din Insula Mare a Brăilei.

Cea mai șocantă pedeapsă primită și relatată de acesta este cea în care a trebuit să alerge într-o celulă mică, sub ochii vigilenți ai căpitanului Diana, lupoaica de la Malmaison: „- Mișcă, banditul, ți-am spus! Începe și aleargă, din fund până la ușă. Încă șovăiam: Cum să alerg pe numai doi-trei metri ? Armașul, pricepând nedumerirea mea, m-a lămurit: Din fund până la ușă și de la ușă până la fund; trei pași înainte, trei pași înapoi, în pas alergăreț. M-ai înțeles? Apoi făcu un semn către lupoaică. Aceasta, mârâind și arătându-și colții, luă poziție de luptă.”⁴ În închisorile comuniste, așadar, fiecare gardian era răsplătit în funcție de performanțe și de loialitate; lupoaica Diana a ajuns la gradul de căpitan și beneficia de toate avantajele pe care le avea orice căpitan, mai ales respect și hrană îndestulătoare.

Se poate remarca, atât în redarea dialogului anchetat-torționar, cât și în descrierea scenelor de un sadism dus la extrem, o ascuțită ironie a autorului-narator. Acesta se poate detașa de rănille trupești și sufletești provocate de torționari și dă dovadă de obiectivitate (atât cât este posibilă în memorii!) și spirit critic. Retrospecția îi permite să observe în culori clare decorul în care a fost nevoit să lupte pentru a trăi, cât și ținuta, vocabularul și atitudinea călăilor, care simt puterea prin fiecare por, lucru ce-i apropie, în viziunea lor, de Dumnezeu.

Textul este inserat cu meditații filosofico-religioase, prin intermediul cărora naratorul încearcă să descifreze codul lui Dumnezeu: „Mai bine înțeleg acum cum Golul dinlăuntrul tău poate realiza condiția prezenței lui Dumnezeu în tine. Când nu sunt gol de mine, țin ocupat locul lui Dumnezeu. Țipa asurzitor golul din mine după Dumnezeire. Dacă țipa, înseamnă că nu eram gol. Nu Golul sfânt țipa din mine, nici setea de tăcere, ci golul în care odrăsleşte harul.”⁵

Discursul narativ al lui Langa este diacronic, prelucrat, inteligent, iar autorul are darul de a ne atrage printre rândurile sale, făcându-ne martori în procesul încercării de îndobitocire a oamenilor care se opuneau sistemului. Memoria este singura care-l ajută în prezentarea

³ Phillipe Lejeune, *Le pacte autobiographique*, Ed. du Seuil, Paris, 1996, p. 21

⁴ T. Langa, *op. cit* p. 70

⁵ *Ibidem.*, p. 293

evenimentelor trăite. Aceasta pare nealterată de trecerea timpului, iar lectorul uită că întâmplările redade au avut loc într-un trecut destul de îndepărtat. Frazele bine elaborate, permanenta legătură cu Divinitatea, încăpățânarea de a rezista în viață, de a se lega de orice mlădiță salvatoare îl transformă pe preotul greco-catolic într-un personaj puternic care nu a cedat tentației de a se vinde diavolului. Alina Lungu afirma: „*Trecând pragul tăcerii* impresionează prin mărturia vie, directă, dar și prin mărturisirile inedite, prin detaliile care completează imaginea tabloului lumii politice, ecleziastice și universitare din România acelei epoci. Înainte de toate însă impresionează spectacolul uman și inuman cu care se confruntă martorul Tertulian Langa în lumea carcerală, puterea credinței și a suferinței lui, valoarea lor de model spiritual.”⁶

Cartea lui Wurmbrand, *Cu Dumnezeu în subterană* conține nouă părți și istorisește ororile trăite în închisorile comuniste în perioada 1948-1956 și 1959-1964. Relatarea respectă, în marea parte a conținutului, dar nu în totalitate, principiul diacronic. Temele de reflecție ce revin recurent în această lucrare sunt legate de divinitate: existența lui Dumnezeu, paralela între viața Mântuitorului și cea a pastorului luteran, relațiile interconfesionale. Începând cu titlul cărții, autorul-narator-personaj aduce în prim-plan imaginea omniscientă și ubicuă a lui Dumnezeu. Divinitatea este alături de credincioși peste tot, chiar și în cele mai ascunse pușcării ateiste.

Relatările lui prezintă un top al metodelor de supliciu. Fiecare tortură își găsea antidotul în pildele din Biblie. Prima cu care a făcut cunoștință a fost statul în picioare zile întregi: „Mai întâi am stat în picioare ore întregi, mult timp după ce nu mi-am mai simțit brațele, iar picioarele au început să-mi tremure și să se umfle. Când m-am prăbușit pe podea, mi s-a dat o coajă de pâine și o gură de apă și am fost pus să stau din nou în picioare. [...] Apoi mi-am reamintit altă spusă din Biblie: <<Cu Domnul meu voi sări peste zid.>> Și eu puteam sări peste acest zid ca să ajung în lumea spirituală, în preajma Domnului.”⁷ A doua era manejul, urmată de utilizarea grapei, bătutul la tălpi, folosirea biciului, a cuțitului, „siesta” comunistă (bătaia) după masa forțată, amenințarea mușcăturilor de câini, arderea cu fierul încins; așteptarea chiar, a fost încadrată în topul torturilor morale. De asemenea, nevoile fiziologice erau un moment oportun pentru ca paznicii să profite de victimele lor, chinându-i astfel pe „dușmanii poporului”. Supliciu la care a fost supus deținutul urmează un ritual prin care se evidențiază atotputernicia călăilor și nimicnicia deținuților. Uneori, preoții încarcerați au fost nevoiți să dramatizeze evenimente importante din viața Bisericii, sub stricta regie a gardienilor, blasfemiind, împotriva voinței lor, pe Dumnezeu.

Deși scopul acestor pedepse era de a-l îndepărta pe deținut de Dumnezeu, rezultatul lor nu a fost cel scontat ci, din contră, a intensificat comuniunea om-divinitate. Wurmbrand nu a renunțat la propovăduirea credinței creștine, reușind să-i aducă pe calea cea dreaptă pe unii colegi de celulă sau chiar să convertească un torționar.

Michel Foucault, în studiul său *A supraveghea și a pedepsi*, se întreabă: „Jocul etern a început: supliciu anticipează chinurile din lumea de dincolo; arată în ce anume constau; este un teatru al infernului; [...] niște chinuri atât de năprasnice nu sunt oare semnul că Dumnezeu

⁶ Alina Lungu, *O carte document – manual alternativ de istorie a României*, în “Oglinda net”, 16 mai 2010

⁷ Richard Wurmbrand, *op. cit.*, p. 53

I-a abandonat pe cel vinovat în mâinile oamenilor?”⁸ Wurmbrand s-a îndoit uneori de existența lui Dumnezeu, dar cu credință a depășit momentul și nu s-a lăsat pradă amăgirilor diavolului deghizat în gardian, deoarece nu se știa vinovat cu nimic, iar promovarea credinței creștine nu era o crimă.

Richard Wurmbrand nu și-a acuzat tortionarii, deși era îndreptățit să o facă, a fost prudent și calculat în analize, a căutat și a găsit mereu scuze călăilor săi, a nuanțat mereu, a pledat pentru iertare, a imaginat cum ar trebui organizată biserica subterană, și a evitat verdictele tranșante.

Discursul narativ al lui Wurmbrand apelează la intertextualitate. Stilul său se remarcă prin simplitate și claritate. Acesta descrie minuțios universul concentraționar, trăirile și suferințele sale, precum și permanentul dialog cu Iisus. Cartea pastorului luteran a fost destinată unui public occidental, liber în exprimare, gândire și acțiuni, care trăia în confort și independență. Mulți nici măcar nu aflaseră că mii de oameni din țările comuniste sunt privați de libertate și bătuți doar pentru că nu împărtășesc ideile regimului care guvernează țara, iar altora nu le venea să creadă. Tocmai de aceea, Wurmbrand a mers în fața Senatului American în 1966 pentru a-și arăta rănilor și a depune mărturie despre ororile comunismului.

În ambele relatări observăm existența conflictuală a două tabere: cea a torturaților și a tortionarilor. Maria Hulber afirma: „Privirea îndreptată spre agenții sistemului de represiune este unidirecțională, întotdeauna dinspre evocator spre anchetator, tortionar sau gardian. Relațiile dintre cei din urmă sunt puțin nuanțate în scrieri, întrucât deținuților nu li se divulgă nimic despre acest aspect și numeroase informații le sunt interzise. Legea secretului împiedică pătrunderea scrutatoare în miezul lumii care se devoalează treptat numai prin intermediul relațiilor cu deținuții. Totuși, se produc breșe ce permit memorialiștilor să întrevadă dincolo de exteriorul unor firi colțuroase și insensibile în fața suferinței umane: semne discrete de omenie, gesturi neașteptate sau dialoguri succinte ce dezvăluie o fațetă diferită de manifestările inumane cotidiene.”⁹ Asta nu-i împiedică, însă, pe tortionari să se considere invincibili, încercând să le dovedească „fețelor bisericesti” că în închisoare ei reprezintă divinitatea, ei au drept de viață și de moarte asupra deținuților. Călăii ar putea fi încadrați în trei tipologii: Lordul, Șmecherul și Samariteanul.

Lordul este cel mai interesant, respectuos (se adresează deținuților cu apelativul „Domnule”) și poate fi un adevărat seducător: elegant, rafinat, atent la detalii, obsedat de curățenie (atât de curățenia personală, cât și de cea care trebuie să rămână în urma schingiuirii) și inteligent. Lovitura lui ia prin surprindere victima. Acesta schingiuieste cu zîmbetul pe buze, aplicând cele mai perverse corecții în locurile cele mai sensibile, iar apoi își ia batista parfumată și-și înlătură cu gesturi studiate boabele de transpirație de pe frunte.

Șmecherul este de obicei vreun fost muncitor necalificat, fără prea multă carte, care era la îndemâna șefilor, iar acum a ajuns să troneze în ținutul întunecat și mizer al pușcăriilor. Este înzestrat cu o gândire limitată, nu suportă să fie contrazis sau luat în derâdere, iar porunca sa trebuie executată de către „mișei și bandiți” în secunda următoare. Are un limbaj limitat, dar foarte colorat, iar pentru că se grăbește mereu, având lucruri importante de gestionat, abreviază cuvintele într-un mod original: „...tuți morții mă-tii!”, „...tarea!”

⁸ Michel Foucault, *A supraveghea și a pedepsi*, traducere, postfață și note de Bogdan Ghiu, ediția a 2-a, Ed. Paralela 45, Pitesti, 2005, p. 61

⁹ Maria Hulber, *Fețele sistemului represiv în narațiunea memorialistică a deținuților*, în „Familia”, nr. 4, 2010

(executarea!) și alte „perle” care se pot înșira armonios pe gâtlejul însetat și înfometat al deținuților, riscând să-i sufoce.

Samariteanul (de exemplu anchetatorul creștinat de Richard Wurmbrand) ocupă locul cel mai nesigur în organigrama penitenciarelor, aflându-se prins între două lumi paralele: cea a gardienilor și cea a deținuților. El are o meserie care, la o primă vedere, îl fac să pară o bestie, dar care îi asigură confortul financiar lui și familiei pe care o are. Acestuia îi este milă de acuzați, îi respectă și încearcă să le facă viața mai ușoară, vorbindu-le frumos, dându-le câte o porție în plus de mâncare, sau reducându-le numărul de bătaii. Nu de puține ori, „samaritenii” au trecut de partea cealaltă a gratiilor, fiind acuzați de „colaboraționism cu dușmanii poporului”.

Relatările celor doi clerici sunt pline de modele de iertare și pioșenie, fiind în primul rând un exemplu de conduită în situații limită. Pentru ei promiscuitatea detenției, percepută ca agresiune, ca viol asupra intimității psihice și fizice a reprezentat nu iadul, ci apropierea de Dumnezeu.

Alexandru Zub afirma în *Convorbiri literare* că „Memorialistica e plină de asemenea exemple, încă nepuse în lumină de exegeți, deși s-au făcut unele sistematizări pe această linie. În numele unei serii de mărturisiri, un preot se socotea îndrituit să spună, consensual, că „a trecut de la *luptă* la *jertfă*, de la *jertfă* la *iertare*, de la *iertare* la *iubirea vrăjmasului*”, realizând o metamorfoză spirituală întru modelul cristic, cel despre care Vladimir Ghika spunea că e „singurul care nu uită”.¹⁰

Bibliografie

- Cesereanu, Ruxandra (coord.), *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Editura Polirom, colecția Plural M, Iași, 2006
- Cesereanu, Ruxandra (coord.), *Caietele Echinox – vol. 15, Memoires de prison*, Fundația Culturală Echinox, Centrul de Cercetare a Imaginarului, Cluj-Napoca, 2008
- Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Editura Polirom, Iași, 2005
- Foucault, Michel, *A supraveghea și a pedepsi*, traducere din lb. franceză, postfață și note de Bogdan Ghiu, ediția a 2-a, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005
- Hulber, Maria *Fețele sistemului represiv în narațiunea memorialistica a detențiilor*, în „Familia”, nr. 4, 2010
- Langa, Tertulian, *Trecând pragul tăcerii*, Editura Galaxia Gutenberg, 2009
- Lejeune, Phillipe, *Le pacte autobiographique*, Ed. du Seuil, Paris, 1996
- Lungu, Alina, *O carte document – manual alternativ de istorie a României*, în “Oglinda net”, 16 mai 2010
- Wurmbrand, Richard, *Cu Dumnezeu în subterană*, Ed. Stephanus, București, 2007
- Zub, Alexandru, *Aspecte spirituale în închisorile regimului comunist*, în „Convorbiri literare”, nr. 2, 2010

¹⁰ Alexandru Zub, *Aspecte spirituale în închisorile regimului comunist*, în „Convorbiri literare”, nr. 2, 2010